KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN
WETENSCHAPPEN

De plaats van het Zeeuws onder de Nederlandse dialecten

door

P. J. MEERTENS

Overdruk uit Akademiedagen IV

1951
N.V. NOORD-HOLLANDSCHE UITGEVERS MAATSCHAPPIJ,
AMSTERDAM

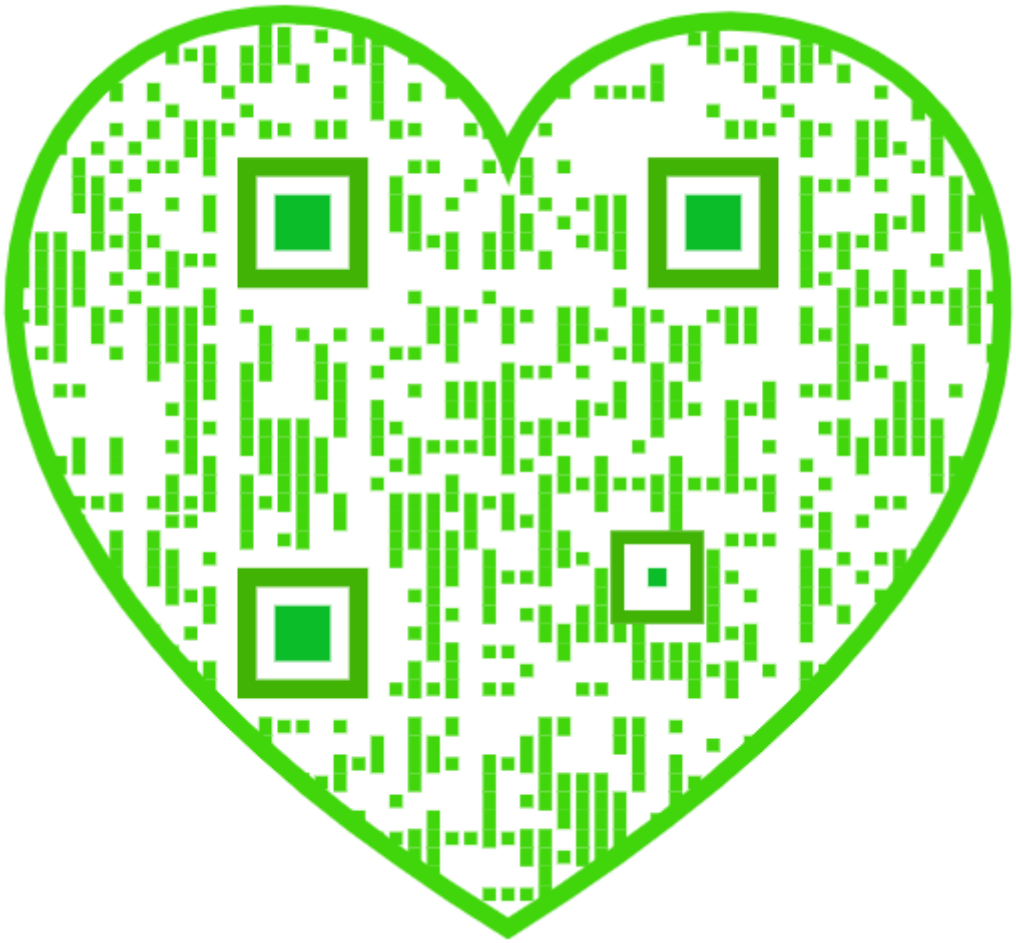

P. J. MEERTENS: *„De plaats van het Zeeuws onder de Nederlandse dialecten."*

De geschiedenis van de taal is de geschiedenis van de mens, en de geschiedenis van de Zeeuwse dialecten is dus de geschiedenis van het Zeeuwse volk. Met andere woorden: ge moogt van mij niet verwachten dat ik u een volledig beeld zal tekenen van het ontstaan en de ontwikkelingsgang van de dialecten, die in de loop der eeuwen in Zeeland tot voertaal hebben gediend. Daarvoor zouden we immers de beschikking moeten hebben over veel meer gegevens over het Zeeuwse volk dan we bezitten. De taal is één der uitingen van de menselijke geest, ongetwijfeld een van de belangrijkste, maar zeker niet de enige, en geen van deze uitingen is los van de andere voor te stellen, aangezien ze alle aan een en dezelfde bron ontspruiten. Wie bij zijn onderzoek alleen uitgaat van en rekening houdt met de gegevens der taalgeschiedenis, bevindt zich dan ook op gevaarlijk terrein zodra hij gevolgtrekkingen zou willen maken. Hij zou feiten kunnen vaststellen, maar wat heeft de wetenschap aan feiten, wanneer ze deze niet in het juiste verband kan rangschikken?

Deze opmerking moge bij wijze van verontschuldiging voorafgaan aan hetgeen ik verder wilde zeggen over de Zeeuwse dialecten, de dialecten van de Zeeuwen [1]). Indien het waar was wat vroeger wel eens verondersteld is, in een tijd toen men meer fantasie bezat dan de onze heeft, dat de Zeeuwen hun naam zouden hebben ontleend aan de Suevi, waarover Caesar en Tacitus ons berichten, een volk dat aan de Elbe en de Havel woonde, maar zwerfziek van aard was, indien de Zeeuwen inderdaad de rechtstreekse afstammelingen waren van deze Germaanse stam, dan wisten we ook wat meer over het oudste Zeeuws. Maar Dr. J. C. de Man, de verdienstelijke Middelburgse

---

[1]) Een aantal hieronder te maken opmerkingen maakte ik al eerder in: Het Vlaams karakter der Zeeuwse dialecten (Onze Taaltuin, 6 (1937—1938), blz. 39—45) en in: Vlaamse invloed op de Zeeuwse woordenschat (Zeeuwsche dialectproblemen (Amsterdam, 1944), blz. 1—14).

anthropoloog en oudheidkundige, is de laatste geweest die, weinig filologisch geschoold als deze medicus was, aan deze vereenzelviging althans gedacht heeft [2]). Ongetwijfeld betekent Zeeuwen niets anders dan: de aan de zeekust wonenden, zoals Zeeland de vertaling is van de partes maritimi waarvan Tacitus spreekt [3]). En daarmee vervalt de mogelijkheid dat hetzij de naam van het volk, hetzij die van het land ons enig houvast zouden geven voor de ethnologische afkomst der Zeeuwen.

Weinig meer geeft ons tot dusver de oudste geschiedenis. Reeds voor er handel en verkeer bestond tussen de bewoners van onze lage landen en de Romeinen was de venige bodem van het huidige Walcheren en was de duinstreek van Haamstede bewoond. Bodemvondsten, waardevolle, maar helaas voor Zeeland nog al te schaarse getuigenissen van vroeger leven, leren ons dat er omstreeks 200 na onze jaartelling een uitgebreide handel van deze gebieden bestond met de zuidelijker gelegen delen van het Romeinse rijk. Deze vondsten strekken zich uit van de Noordzee tot ongeveer een lijn die Duivendijke en Hoedekenskerke verbindt. Destijds was dus het grootste deel van Zeeland bewoond. Het is te betreuren dat deze vondsten ons niet inlichten over de lichamelijke eigenschappen der bevolking, zodat we naar de herkomst van deze oudste Zeeuwen voorlopig nog maar moeten gissen. De Romeinse invloed gaat niet verder dan tot ongeveer 300 na Chr. Het is nog onzeker of het einde van deze periode aan politieke oorzaken toe te schrijven is dan wel aan het feit, dat deze oudste Zeeuwen door overstromingen uit hun gebied zijn verjaagd. Vast staat, dat tussen 300 en 800 Zeeland in die mate overstroomd is geweest, dat het grootste deel van het gewest niet bewoonbaar was. Vondsten uit de 4de en de 5de eeuw ontbreken weliswaar niet geheel, maar ze zijn even schaars als onduidelijk. Tussen 500 en 850 [4]), terwijl dus het grootste gedeelte van Walcheren vloeide, was er even ten noordoosten van het tegenwoordige dorp Domburg een welvarende plaats, waar handel bloeide en waar, zoals uit de goud- en zilvervondsten blijkt, welvaart

---

[2]) J. C. de Man, Twaalf schedels van Reimerswale en de bevolking van Zeeland (Middelburg, 1893), blz. 10.

[3]) J. Vercoullie, De etymologische betekenis van Zeeland (De Navorscher, 76 (1927), blz. 5—6).

[4]) Vgl. voor het volgende: P. J. van der Feen in Archief Zeeuwsch Genootsch. d. Wetensch., 1949—1950, blz. IX—X.

heerste. Waarschijnlijk heeft dit Oud-Domburg, zoals ik het gemakshalve zal noemen, op een eilandje gelegen, beschermd door zijn duinen, en hier zullen we wel het Walicrum moeten zoeken, waar St. Willebrord omstreeks 700 voet aan wal heeft gezet en het evangelie heeft gebracht. En wanneer in 837 de Denen het eiland Walicrum of Walacra binnenvallen, dan zullen we opnieuw aan dit Ouddomburgse eilandje moeten denken, al was destijds al weer een deel van het ondergelopen Walcheren bewoond, zoals blijkt uit het feit dat de Deen Harald in 841 Walacra en enige naburige plaatsen in leen ontving. De graven die men op het strand bij Domburg heeft gevonden, en die men tussen 500 en 800 moet dateren, bevatten dolichocephale schedels, die dus waarschijnlijk op het noordse ras wijzen.

Van 800 af (de Karolingische tijd) zijn de Zeeuwse eilanden onafgebroken bewoond geweest, niet alleen het duingebied in het uiterste westen, maar ook het zeekleigebied achter de duinen, dat na de overstromingen der vroege Middeleeuwen op steeds groter schaal bewoonbaar werd. Van ongeveer dezelfde tijd dateert ook de bewoonbaarheid van de Westvlaamse kustvlakte [5]). Ook hier was al eerder bewoning geweest, maar omstreeks 400 was in het noorden van Vlaanderen de zee diep in het land gedrongen en had een brede zone van het tegenwoordige vasteland onbewoonbaar gemaakt. Dit houdt echter niet in, dat de gehele zeekust van Vlaanderen enkele eeuwen lang onbewoond is geweest; mogelijk zijn ook hier resten van de oudere bevolking gebleven. Het vasteland van Vlaanderen was zelfs nog in de 9de eeuw met heidevelden, bossen en moerassen bedekt en alleen de vruchtbare valleien van de rivieren, die dit land doorstroomden, waren destijds en trouwens al eerder bevolkt door een volk, dat zijn nederzettingen met -gem en -zele benoemde en dus deel uitmaakte van de Salische of Ripuarische Franken, die sinds de 5de eeuw Taxandrië, de Zuidelijke Nederlanden en het noorden van het Gallische rijk hadden veroverd. In de 8ste eeuw ontstond Brugge aan de oevers van de Reie in een onvruchtbaar bos- en heideland. In de 9de eeuw begint de vestiging op het uitgestrekte waddengebied ten noordoosten van de stad; in een oorkonde van 961

---

[5]) Vgl. voor het volgende: M. A. Waterschoot, De Vlaamsche kustvlakte, 2de uitgave (Langemark, 1939) en J. E. de Langhe, De oorsprong der Vlaamsche kustvlakte (Knokke, 1939).

worden Dudzeele en Lissewege al genoemd. We zijn in de eeuw van de Noormannen, die in 880 nogmaals een inval doen in Zeeland: Menapios atque Suevos (de Zeeuwen) usque ad internitionem delevere, quia valde illis infesti erant [6]). Het moet wel waarschijnlijk worden geacht dat zowel in Vlaanderen als in Zeeland althans een groot deel van de bevolking voor deze rovers van overzee naar veiliger streken is uitgeweken en eerst lang na 883, het jaar waarin ze naar Lotharingen vertrokken, zijn teruggekeerd. Ter beveiliging van hun landen tegen nieuwe indringers richtten de graven van Vlaanderen in de 9de en volgende eeuwen een aantal burchten op die tezamen een gordel van forten vormden: Brugge, Gent, Sint-Winnoksbergen, Oostburg, Oudenburg, Gistel, Bourbourg, Broekburg, Veurne, Aardenburg. Dhondt heeft waarschijnlijk gemaakt dat deze vestingslinie haar ontstaan dankt aan de ondernemende graaf Boudewijn (879—918) [7]).

In zijn bekende studie *Burg en kerspel in Walcheren* [8]) heeft Huizinga gewezen op het merkwaardige feit, dat de Walcherse burgen — Middelburg, Soeburg en Domburg — een opmerkelijke overeenkomst vertonen met de Vlaamse burgen, in 't bijzonder wat de ronde vorm betreft (vooral van Veurne, Sint-Winnoksbergen en misschien ook van Broekburg). Zijn veronderstelling dat deze Walcherse burgen uit de Noormannentijd zouden dateren, is na de verwoesting van Middelburg in 1940 door bodemvondsten althans voor deze stad bevestigd. Maar niet alleen de vorm, ook de ontwikkeling der Walcherse burgen uit een grafelijke sterkte sluit geheel aan bij die der Vlaamse steden. Dit wijst op een samenhang althans van Walcheren met Vlaanderen, die uit andere oorzaken dan alleen geografische begrepen dient te worden.

In 1012 of in 1018 ontving graaf Boudewijn IV van Vlaanderen Zeeland Bewesten Schelde van de Duitse keizer in leen. Sindsdien hebben de graven van Holland het van die van Vlaanderen in achterleen ontvangen. Na lange strijd is het pas aan de Hollandse graaf Willem III in 1323 gelukt Zeeland Be-

---

[6]) Annales Vedastini, a°. 880, blz. 48, aangehaald bij: J. Dhondt, Het ontstaan van het vorstendom Vlaanderen (Revue belge de philologie et d'histoire, 21 (1942), blz. 77, noot 1).

[7]) Dhondt, t.a.p., blz. 79—80.

[8]) J. Huizinga, Burg en kerspel in Walcheren (Meded. Ak. v. Wetensch., afd. Letterk., 80 B 2 (1935)).

westen Schelde van de Vlaamse vazalliteit te bevrijden en de beide delen van Zeeland als gelijkberechtigde districten te verenigen. De nauwe band, die zo lang tussen Vlaanderen en Zeeland heeft bestaan, is oorzaak geweest, dat er ook een nauw verband bestond tussen de Vlaamse en de Zeeuwse rechtsinstellingen. Zo vormde Zeeland een burggraafschap, een Vlaams instituut en ook in andere opzichten waren de Zeeuwse rechtsinstellingen der Middeleeuwen, zij het dan ook met enkele afwijkingen, Vlaams georiënteerd [9]). Vlaams waren de privileges van Westkappel en Domburg, Vlaams was de organisatie van de Middelburgse koopmanshanze.

Roepen we thans de anthropologie te hulp [10]). Ik deelde zojuist al de uitkomsten van het onderzoek der Domburgse graven mee, waarin uitsluitend dolichocephale schedels zijn gevonden en die tussen 500 en 800 gedateerd dienen te worden. Nu is dit het merkwaardige, dat zowel de schedels van de middeleeuwse begraafplaats van het Noordbevelandse Wanteskuipe als die van het kerkhof van Nieuwlande — een dorp in het verdronken land van Zuidbeveland, dat tussen 1530 en 1532 is ondergelopen — en die van Saaftingen vrijwel uitsluitend brachycephale schedels bevat. Daarnaast constateren we als derde feit, dat de tegenwoordige bevolking van Zeeland gemengd is, al is het brachycephale ras er het sterkst in vertegenwoordigd; nergens in ons land zijn naar verhouding zoveel brachycephalen als in Zeeland. Met Van der Feen zou ik hieruit de gevolgtrekking willen maken, dat het noordse ras het oudste is, dus dat van de oorspronkelijke bewoners, en dat daarnaast, maar niet gemengd ermee, enkele eeuwen lang een jonger, alpien ras in Zeeland heeft gewoond. Die vermenging der beide rassen heeft zich dus pas na de Middeleeuwen voltrokken. In dit verband wijst Van der Feen op een feit uit de rechtsgeschiedenis, dat aan deze veronderstelling steun verleent, nl. de

---

[9]) R. Fruin, De provincie Zeeland en hare rechterlijke indeeling vóór 1795 (Middelburg, 1933), blz. 14. Vgl. van dezelfde schr.: Scabinium (Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis, 3 (1922), blz. 30—40) en: Punten van overeenstemming tusschen de rechterlijke organisatie van Zeeland en die van het land van Waas (Verslagen en meded. (van de) Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderl. recht, 8, 1932, blz. 247—258).

[10]) Vgl. het samenvattend art. van A. J. P. van den Broek, De anthropologische samenstelling der Nederlandse bevolking (Handboek der geografie van Nederland, II (Zwolle, 1951), blz. 165—186).

verhouding tussen de beide maatschappelijke standen, de edelen en de onedelen, de welgeborenen en de huislieden van Gosses [11]), in het middeleeuwse Zeeland, die Prof. Mr. R. Fruin terugvoert op een verschil in ras. Ook hij neemt aan, dat vermoedelijk van Vlaanderen uit de Zeeuwse eilanden veroverd zijn en dat de veroveraars — de brachycephalen — de oudere Zeeuwen — de dolichocephalen — tot de staat van horigen of onderdanen zouden hebben teruggebracht. Wanneer dit het geval zou zijn en wanneer de veroveraars Vlamingen zouden zijn geweest, dan wordt ons ook dat Vlaams-Zeeuwse burgenstelsel duidelijk, de overeenkomst in de rechtsinstellingen en alles wat verder wijst op overeenstemming tussen Zeeland en Vlaanderen.

Uit de 11de eeuw dateren de inpolderingen van de Westvlaamse kuststrook. Maar al vóór die tijd bezaten de beide Benedictijner abdijen van Gent, die van Sint Bavo en Sint Pieter, in Zeeland, o.a. op de Bevelanden, uitgestrekte bezittingen met talrijke hoeven. De Cisterciënser abdij van Duinen bij Veurne bezat al vóór 1165 landen op Schouwen en Voorne, vóór 1187 ook op Zuidbeveland [12]). Dit alles behoeft nog niet op Vlaamse invloed te wijzen, maar anders wordt dit, wanneer deze Cisterciënsers, die van Duinen en hun dochterklooster Ter Doest bij Lissewege, in het midden van de 13de eeuw zich gaan toeleggen op de oeververdediging en de landaanwinning van de talrijke eilandjes vóór de noordkust van Vlaanderen gelegen. Vooral op Zuidbeveland, in minder mate ook op Schouwen en de overige Zeeuwse eilanden, heeft deze orde vele uitgestrekte gronden bedijkt. De veronderstelling is wel niet gewaagd, dat de nieuwbedijkte landen ook door Westvlamingen zijn bevolkt geworden, hetzij door de arbeiders, die tezamen met de monniken het dijkwerk hadden verricht, hetzij door andere bewoners van de Vlaamse gewesten, die op deze nieuwontgonnen, vruchtbare landen nieuwe bestaansmogelijkheden zochten. Opvallend is, dat juist in die gebieden, waar de Cisterciënsers hun meeste bezittingen hadden, West- en Oost-Zeeuws-Vlaanderen en de staart van Zuidbeveland, bepaalde typisch Westvlaamse verschijnselen gevonden worden, die men elders in Zeeland

---

[11]) I. H. Gosses, De rechterlijke organisatie van Zeeland in de Middeleeuwen (Groningen—Den Haag, 1917).

[12]) J. Fruytier, De bedijkingen door onze Vlaamsche abdijen, bijzonder de Cisterciënserabdijen Duinen en Ter Doest in Zeeland (Handelingen van het 5de Vlaamsch Philologencongres, Brugge, 1922, blz. 221—231).

niet aantreft, als de vorm *ze zîîn* tegenover *ze bin* in het overige Zeeland (behalve de „Staatse" kern in Oost-Zeeuws-Vlaanderen, waar men eveneens (onder invloed van Walcheren?) *ze bin* zegt), de slot-n, die in de rest van Zeeland ontbreekt in de werkwoordsvormen en uit de folklore de viering van de Sint Maartensdag, die zich over heel Zuidbeveland heeft uitgebreid en zelfs tot het op Walcheren gelegen Nieuw- en Sint-Joosland, dat een jonge Zuidbevelandse nederzetting is.

Daar is nog een feit, dat op Vlaamse invloed wijst, nl. de namen van de Walcherse boeren, die we vinden in de lijst van het grondbezit van de abdij van Echternach op Walcheren uit het laatst van de 11de of het begin van de 12de eeuw[13]). Verscheidene van deze namen doen ons nl. Vlaams aan, zoals Igselaf, Redelaf en Reilaf, Abbo, Betto, Deinart, Dudin, Ellinc, Gerolph, Reinzo, Wanin, Witto, Wivin, Wizo, en datzelfde geldt voor de namen van de Zuidbevelandse en Oostzeeuwsvlaamse landeigenaars uit de 13de eeuw, uit oorkonden van de Cisterciënserabdij van Duinen en het klooster van Ter Doest [14]). Ook deze overeenstemming wijst erop, dat Vlaanderen (West-Vlaanderen) en Zeeland in deze tijd door een en hetzelfde volk bewoond waren.

Wat weten we nu van de taal van deze oude dolichocephale, door de Vlamingen veroverde Zeeuwen? Aan deze vraag moet een andere vraag voorafgaan: wat weten we van dit dolichocephale volk? Onze voorouders maakten zich met meer gemak van deze vraag af dan wij thans durven: voor Boxhorn [15]) waren dit eenvoudig de Noormannen. Zowel in de Zeeuwse taal als in de namen en in de gewoonten van het volk meende hij sporen te zien van hun vestiging op Zeeuwse grond. Dat het

---

[13]) Grondbezittingen der abdij van Echternach op Walcheren. Opnieuw uitgegeven door R. Fruin (Bijdr. v. vaderl. gesch. en oudheidk., 3de r., 6 (1892), blz. 291—306); P. L. Tack, De lijst van Echternach (Archief Z. G. d. W., 1939, blz. 52—72).

[14]) Henri Obreen, Onuitgegeven oorkonden uit de 13e eeuw, betreffende Zeeland (Bijdr. en meded. Hist. Gen., 47 (1926), blz. 170—225; 49 (1928), blz. 237—269; 50 (1929), blz. 193—237); Cartulaire de l'abbaye de Cambron, publié par J.-J. de Smet (Monuments pour servir à l'histoire des prov. de Namur, de Hainaut et de Luxembourg, II) (Bruxelles, 1869), p. 413—418: Cartarum de Stoupedich (Stoppeldijk).

[15]) M. Z. van Boxhorn, Chroniick van Zeelandt (Middelburch, 1644), I, blz. 61—65. Hij noemt o.a. smelt, schorre, vennoot, derrie en abeel als woorden van Deense oorsprong.

geen Noormannen zijn geweest, blijkt ook al daaruit, dat de bodemvondsten niet wijzen op vestiging van de Denen ergens in Zeeland. Geen Noormannen dus, maar wat dan wel? Friezen misschien? De Lex Frisionum, de verzameling van Friese rechtsbronnen, die grotendeels ten tijde van Karel de Grote tot stand is gekomen, noemt het Sincfal, d.i. het Zwin, als de grens van het Friese recht en het Friese rechtsgebied. Men heeft daaruit vroeger afgeleid, dat heel Holland en Zeeland eenmaal door Friezen bewoond zouden zijn geweest, een opvatting, die noch door de feiten der geschiedenis, noch door die der taal wordt bevestigd en die dan ook sinds lang heeft afgedaan. Verliezen we daarbij echter niet uit het oog, dat, hoewel de Friese invloed in de huidige dialecten niet verder zuidelijk gaat dan tot Scheveningen, het niet uitgesloten is, dat ze eenmaal verder is gegaan. Zo zou het mogelijk zijn, dat de bekende term *haaiman* (op Walcheren en Schouwen) en *haaimeet* (op Goeree) als naam van een stuk land, dat vrijgesteld was van dijkgeschot en dat voor niets anders geschikt was en is dan als hooiweide, rechtstreeks ontleend is aan het Friese *hay* — hooi en dus terug gaat op de „Friese" tijd van Zeeland [16]). En ik wijs er dan op, dat merkwaardigerwijze dit woord juist voorkomt in de duinstreek van Walcheren en Schouwen, waar we immers de oudste sporen van bevolking vonden. Waren die dolichocephale Zeeuwen van de eerste eeuwen dan toch Friezen? Voorlopig moet achter deze vraag nog een groot vraagteken blijven staan. In elk geval is het veiliger om de term Fries te vermijden en die, zoals Schönfeld doet, stelselmatig te vervangen door ingvaeoons. Het middeleeuwse Zeeuws behoorde in elk geval tot het ingvaeoons.

Proximi Oceano Ingaevones, zegt Tacitus (*Germania*, c. 2), het dichtst bij de zee wonen de Ingvaeonen. Wat we historisch precies onder deze term moeten verstaan is niet geheel duidelijk, maar taalkundig bedoelen we ermee de stammen, die langs de Noordzeekust wonen, van Gallië tot Denemarken, en die we dan onderscheiden van de stammen uit het binnenland, de Franken. Deze Franken — evenals de Ingvaeonen een verzamelnaam, die al even weinig omlijnd is — zijn in het midden

---

[16]) P. L. Tack, Walcherse plaatsnamen. Hayman en haemete (Nomina geographica Neerlandica, 10 (1936), blz. 57—92) en de aldaar opgegeven lit. Vgl. G. Gosses, Binnen en buiten Friesland (Den Haag, 1934), die bij Zierikzee, Arnemuiden en Swin aan Friese invloed denkt.

van de 3de eeuw de Beneden-Rijn overgetrokken en hebben zich gaandeweg uitgebreid over Brabant (Taxandria), België en Gallië, waaraan ze hun naam — Frankrijk — hebben gegeven. Nadat ze eerst hun Frankisch dialect in Noord-Frankrijk hadden gebracht, namen ze later het vulgair-latijn over van de oorspronkelijke gallo-romaanse bevolking, waaruit in de loop der eeuwen het Frans is ontstaan [17]).

Wie nu de taalverschijnselen rangschikt en ze groepeert naar de landschappen, waarin ze thuisbehoren, constateert, dat het Zeeuws niet alleen tot de groep der ingvaeoonse dialecten behoort, maar dat nergens zoveel ingvaeonismen voorkomen als in Zeeland. Ingvaeonismen, die het Zeeuws met de gehele kuststrook van Friesland tot Frans-Vlaanderen of met een meer of minder groot deel daarvan gemeen heeft zijn b.v. de *oe*, waar het Nederl. een *ui* heeft: Souburg (Zuidburg), Armoederhoek op Schouwen (Arnemuiderhoek), misschien ook Moesbos op Walcheren (Muizenbos?) [18]); de *ie*, waar het Ndl. *uu* (*ui*) heeft: *vier, dier, stieren, kiet* en het verouderde *hide* (ags. hyþ, haven) in Palvoetzide op Schouwen (1351) [19]), het verlies van een nasaal vóór *s* en *þ*, als in *uus* (ons), dat vroeger op Zuidbeveland voorkwam (vgl. use bij Melis Stoke) en in het toponiem *-muiden* (Arnemuiden (Arne-monde), Sint-Anna-ter-Muiden) [20]).

Verder de woorden *nes(se), nis(se)*, letterl. neus, landtong, in plaatsnamen als Scherpenisse, Ossenisse, Hontenisse, en het simplex Nisse [21]), en *drecht*, als naam van een waterloop, in Ossendrecht en de waternaam de Eendracht [22]).

Een ingvaeoons verschijnsel, maar van late datum, is de palatalisering van de o van wonen, slotel, molen, tot *weunen, sleutel* — deze vorm is toevallig in het algemeen beschaafd overgenomen — *meulen, veugel, zeumer, deur* (voorzetsel) enz. [23]). Deze gepalatiseerde vormen komen al in de 14de eeuw

[17]) M. Schönfeld, Historische grammatica van het Nederlands, 4de druk (Zutphen, 1947), § 5.

[18]) Schönfeld, t.a.p., § 62.

[19]) Schönfeld, t.a.p., § 31, opm. 3.

[20]) Schönfeld, t.a.p., blz. 26.

[21]) Schönfeld, t.a.p., Inleiding, IX, D en F; idem, Nes, Middelharnis (Nomina geographica Neerlandica, 12 (1948), blz. 40—53).

[22]) Schönfeld, Hist. gramm., t.a.p.; G. Karsten, Sporen van Fries buiten Friesland (It Beaken, 3 (1940—1941), blz. 146—151), en de aldaar opgegeven lit.

[23]) Cecile Vereecken, Van „*slut-ila" naar „sleutel" (Handel. d. Kon. Comm. v. toponymie en dialectologie, 12 (1938), blz. 33—100).

in West-Vlaanderen voor, maar het opmerkelijke is, dat Schouwen de ongepalatiseerde vormen *molen, wonen* en *slotel*, elders in Zeeland ongebruikelijk, heeft behouden. Hieruit heeft Weijnen de conclusie getrokken, dat Schouwen zich al vóór de 14de eeuw aan zuidelijke invloeden heeft onttrokken en een geïsoleerd bestaan heeft gevoerd [24]).

Het is een opmerkelijk feit, dat een aantal ingvaeoonse verschijnselen en woorden [25]) hetzij tot Vlaanderen en Zeeland beperkt zijn, hetzij nergens in zo grote getale voorkomen als in deze gewesten. Daarvan noem ik in de eerste plaats de ontronding van de *ŭ*, die door umlaut in gesloten syllaben uit *oe* is ontstaan, tot *ĭ* of (met verwijding) tot *ĕ*: *pit, rik, stik* (nog in de betekenis: boterham), *dinne, hil*, Brigdamme. Ook de Zuidhollandse eilanden kennen deze *ĭ*-vormen. In West-Vlaanderen komt het verschijnsel al ± 900 voor [26]). Verder behoort daartoe de ronding van de *ie* onder invloed van labialen en labio-dentalen tot *uu* in *bluve, pupe, twufel, vuve* en *wuuf* [27]). Dit rondingsgebied zet zich zelfs in het Picardisch voort. In het Westvlaams komt deze ronding al in de 12de eeuw voor; misschien mogen we aannemen, dat ze, met vele — zo niet alle — van de in dit verband genoemde verschijnselen ook in Zeeland al in deze tijd doorgedrongen was. Verder enkele geografische woorden: *ee, meet, stelle* en *zwin*. De ingvaeoonse vorm *ee* voor wat elders aa (uit aha, got. aha) heet, een zeer verbreide waternaam, vindt men langs de gehele Noordzee tot in Groningen toe, maar nergens zo veelvuldig als in Zeeland (Sierix-ee, Duiven-ee, Vernouts-ee, Heidenzee, Mannezee, Mannee, Mosselee) [28]).

Meet en *mede* komen langs de gehele Noordzee voor, naast de friese vorm miede en de algemeen nederl. vorm maat (made).

---

[24]) A. Weijnen, De ouderdom en het isolement van het Schouwens dialect (Onze Taaltuin, 9 (1940—1941), blz. 161—184).

[25]) Men vindt ze opgesomd bij Schönfeld, t.a.p., Inleiding, IX.

[26]) Schönfeld, t.a.p., § 40 quater; vgl. Jac. van Ginneken, Waalsche en picardische klank-parallellen (Onze Taaltuin, 2 (1933—1934), blz. 295, kaart 3. — De vorm Brigdamme is al in 1197 opgetekend (Oorkondenboek Utrecht, I, no. 532). Voor het Westvlaams vgl. Jozef Jacobs, Het Westvlaamsch van de oudste tijden tot heden (Groningen, Den Haag, 1927).

[27]) Van Ginneken, t.a.p., blz. 296, kaart 4. — Vgl. de Atlas linguistique de la France van Gilliéron en Edmont, kaarten 195 en 282, waarop bij 295, het noordelijkste pupe-punt, de Westvlaamse en Zeeuwse rondingsvormen onmiddellijk aansluiten.

[28]) Schönfeld, t.a.p., § 31.

Het meetgebied in Westvlaanderen valt geheel samen met de ongeveer 20 km brede strook polderland, die in de 11de eeuw ontgonnen werd en waar men, evenals in Zeeuws-Vlaanderen en op de Zeeuwse en Zuidhollandse eilanden de maai-, hooi- en weidelanden met meet aanduidt. Als simplex komt het woord niet meer voor, maar des te meer in samenstellingen als Ellemeet, Burgmeet, Hazekensmeet, Priestermeet, Bartelmeet, Vogelmeet enz. In de 17de eeuw komt het in Zeeland nog als simplex voor. Zo schrijft de Schouwse dichter Cats in een van zijn Zeeuwse werken, *Self-stryt* (1620): „Dus suldy van den boer in dilve syn geruckt, Schoon datj' in synen meet noyt peul en hebt gepluckt", maar in latere drukken verandert hij deze regels in: „Dus sult gy van den boer zijn in de sloot geruckt, Schoon datj' op sijnen gront noit peul en hebt gepluckt" (ed. 1634). Cats had bemerkt, dat men buiten Zeeland dit Zeeuwse woord — evenals dilve — niet of minder goed begreep [29]). *Stelle* is in de betekenis „opgeworpen hoogte op de schorren als toevlucht voor de schapen tegen hoge vloeden" (en dan bij uitbreiding ook: de gehele schor of gors, de stalling, schaapskooi, de herdershut, en (na de indijking) de hofstede, die een stelle bevat), een typisch Zeeuws woord, al in 1356 opgetekend en bij 16de en 17de eeuwse Zeeuwse schrijvers als Reygersberch, Hondius, Cats, van der Venne herhaaldelijk gebruikt. Het woord en het begrip zijn ook op Goeree en Overflakkee bekend, en verder in West-Vlaanderen [30]). Een vierde Zeeuws en Westvlaams woord is *zwin*, mnl. swin (swen), dat zich bovendien zowel tot Engeland als tot Zweden uitstrekt. Het woord betekent: geul of kreek in buitendijkse gronden; in Vlaanderen komt het, in de betekenis van waterleiding, nog als soortnaam voor, daarbuiten alleen als toponiem of toponymisch bestanddeel [31]).

Het is opmerkelijk, dat Zeeland en Vlaanderen een hele rij van woorden en termen uit het dijk- en waterschapswezen gemeen hebben, die men buiten deze gebieden tevergeefs zal

---

[29]) Schönfeld, t.a.p., § 70; J. Lindemans, Toponymische verschijnselen geografisch bewerkt (Handel. d. Kon. Comm. v. toponymie en dialectologie, 19 (1945), blz. 257—271, met kaart).

[30]) J. W. Muller in Nomina geographica Neerlandica, 9 (1934), blz. 144—150; vgl. 10 (1936), blz. 49—54.

[31]) M. Schönfeld in N.G.N., 10 (1936), blz. 4.

zoeken [32]). Behalve de al genoemde zijn dat nog: *vers* in de betekenis van zoet, gezegd van water en van land (verse landen zijn dus binnengedijkte landen) en *zout*, gezegd van onbedijkt, met de zee gemeen liggend, dus buitendijks land; *vroonland* (buitendijkse grond, die ter bedijking werd gegeven in ruil voor een gedeelte van de nieuw te bedijken gronden en die daarbij voor altijd werden vrijgesteld van dijklasten. Kiliaan noemt vroone, vroon-land alleen Zeeuws, maar het is (ook als soortnaam) algemeen verbreid in Vlaanderen (ook in Frans-Vlaanderen) en Zeeland, tot in Voorne en Putten, en ook in het Zaanland. Het woord is identiek met het germ. *frohn* = heer (de vroonlanden nam de heer uiteraard voor zichzelf) en dus ontstaan vóór de periode, waarin vroon verdrongen werd door heer. Verder: *heernesse* (hernesse, heernisse, hernisse) (laag weiland, door water doorsneden of aan een rivier gelegen en waarvan het beheer, de „heerdenesse", meestal werd opgedragen aan instellingen met de dode hand; Middelharnis ontleent er zijn naam aan; bij Goes vindt men nog de Heernisseweg; ook op het vasteland van Zuidholland, o.a. bij Delft, treft men hernessen aan, maar het feit, dat men ze vooral in de kuststreek van West-Vlaanderen en in de streek van Wijnen (Guînes) vindt, wettigt de veronderstelling, dat het woord zich van daaruit tot diep in Zuidholland zou hebben verspreid); *insete* (in Vlaanderen en Zeeland tot in de 14de eeuw een benaming voor een inlaag, d.i. een dijk, die gelegd wordt achter een dijkvak, dat men vreest niet lang meer te kunnen houden, en die met beide einden aan de oude dijk aansluit, een dijk dus, die inwaarts of naar binnen wordt gelegd); *hevene* (een landmaat van 200 gemeten, elk van 300 roeden; met een aantal afleidingen: hevenen, hevenpaal, hevenboeck, hevendyc, hevenmeester, heventyt, hevel); *baander* (iemand, die het land „baant" of „bebaant", d.i. bewerkt of bebouwt, ter onderscheiding van de eigenaar van het land); *weel* (de Vlaams-Zeeuwse vorm voor wat elders wiel en waal heet: doorbraak in een buitendijk, verder: poel, plas; de Kromme Weele, echter naast de Lange Viele, beide in Middelburg; de Lange Viele ook in Ierseke); *ree* (kleine vore of greppel in de akker, een scheidingsgreppel tussen twee akkers); *bout* (overgebleven gedeelte van een

---

[32]) Meertens, Vlaamse invloed, t.a.p., blz. 7—11 en de aldaar opgegeven lit. Over heernesse, vgl. nog: Lindemans, t.a.p., blz. 276—282.

overigens weggeslagen of weggevallen dijk, dat nog aan de bestaande hoofddijk is verbonden); *belling* (door grachten of sloten omgeven weide, ook wel, omheinde, afgepaalde weide; de Bellingstraat in Middelburg en Hulst; Walcherse waterloop den Bellic in 1525).

Naast deze dijk- en waterschapswoorden wijzen we vervolgens op een aantal agrarische woorden, waarbij zich hetzelfde verschijnsel voordoet [33]): ook hier gaan West-Vlaanderen en Zeeland herhaaldelijk samen, dikwijls met uitsluiting van Holland. Ik noem het woord voor het vrouwelijk schaap, dat in Vlaanderen en Zeeland *beit(e), bette* en *bedde* heet (West- en Zeeuws-Vlaanderen zeggen *bette*, Walcheren en Zuidbeveland *beite*, Oost-Vlaanderen heeft *bedde* en *beit*). Deze invloed heeft ditmaal halt gehouden voor de Oosterschelde; de noordelijke Zeeuwse eilanden zeggen *ooi*, en deze vorm van het algemeen Nederlands dringt gaandeweg door in Walcheren, Zuidbeveland en Oostelijk Zeeuws-Vlaanderen. Op grond van deze gegevens is het toch wel heel waarschijnlijk, dat deze *beite*-vormen in Vlaanderen zijn ontstaan. Hetzelfde geldt voor het Walcherse *zoee, zoog*, Zuidbevelands *zoo*, Schouws *zooge*, Zeeuwsvlaams *zoo* (Westelijk deel) en *zouw, zoee* en *zoo* (Oostelijk deel) voor het vrouwelijke konijn, dat in Noord- en Zuidholland voedster heet. Zoals uit de over heel Frans- en West-Vlaanderen verspreide vorm *zuwe* blijkt is ook dit woord van Vlaamse origine. Het veulen heet in Frans- en West-Vlaanderen en evenzo in Zeeland, met inbegrip van Goeree en Overflakkee *kachel* (mlat. *capitale*), maar in Oost-Brabant, Zuidholland, Zeeuws-Vlaanderen en de noordrand van Schouwen *veulen*. Ook dit romaanse leenwoord is dus van West-Vlaanderen uit in Zeeland doorgedrongen. De mannelijke duif heet in West-Vlaanderen *duuf* en *duve(r)*, evenzo in Zeeland, met uitzondering van Schouwen en Duiveland, waar het noordelijke *dotter* het gebruikelijke woord is — een vorm, die overigens ook elders in Zeeland meer en meer binnendringt. De kikvors heet in heel Frans- en West-Vlaanderen *puut*, en deze vorm heeft zich tot Goeree verbreid; noordelijker zegt men *kikker*. De naaf van het wiel, een agrarisch woord uit een andere categorie, heet in Zuidholland en een groot deel van

---

[33]) G. Kloeke, Bij de kaart van de „arend" (N.G.N., 11 (1938), blz. 17—29); Meertens, t.a.p., blz 12—13.

Midden-Nederland *dom* of *domp*, in het oosten *naaf* en *navel*: vormen, die langzamerhand tot aan de Noordzee doordringen. Maar van Frans-Vlaanderen tot en met Schouwen en Duiveland vindt men voor dit begrip de vormen *busse* (Frans- en West-Vlaanderen, Westelijk Zeeuws-Vlaanderen en Walcheren), *bos* of *bosse* (Oost-Vlaanderen en Oostelijk Zeeuws-Vlaanderen, Noord- en Zuidbeveland) en *bost(e)* (Zuidbeveland, Schouwen en Duiveland). Ook in dit woord zal men dus een van de vele voorbeelden mogen zien van een Vlaams leenwoord, dat in onze tijd langzamerhand tot zijn land van herkomst wordt teruggedrongen. Dit zijn enkele voorbeelden uit vele, waarbij ik nog noem het suffix *-strigge* (*-stregge*) van de vrouwelijke nomina agentis, dat in de M.E. uitsluitend in Zeeland en Vlaanderen voorkomt, in het Westvlaams al in de 12de eeuw (Reimerswaal: nopstrigge (een vrouw, die het laken nopt), 1363; scroystrigge (die het laken snijdt), 1363; Middelburg: viscoopstregge, 1429; bacstregge, 1466; biertapstregge, tapstregge, 1472; rauvstrigghe (rouwdraagster), 1515; Aardenburg: camstrighe (wolkamster), spinstringhe (sic), ± 1330) [34]). Wie de Zeeuwse woordenlijsten, zoals men die vindt in de Dialectatlas der Zeeuwse eilanden, in de dialectmonografieën van Verschuur, Dek en Van Weel en vooral de voorlopige gegevens van het Zeeuwse woordenboek vergelijkt met de Vlaamse woordenboeken, vooral met het Westvlaamse woordenboek van De Bo, die bemerkt al spoedig, dat er een grote overeenkomst bestaat in de woordenschat van Zeeland en Vlaanderen, meer in 't bijzonder van West-Vlaanderen. Wie de geschiedenis van Zeeland kent, verbaast zich daarover niet; het zou ons integendeel verwonderen, wanneer het anders was.

Bij een zo geïsoleerd gelegen gebied als Zeeland was en in feite nog altijd is, zal men in sterke mate rekening moeten houden met interne ontwikkeling van de dialecten, dus zonder invloed van buiten uit. Ook in een gesloten gemeenschap is de taal aan allerlei veranderingen onderhevig als gevolg van doorgaans onbekende en oncontroleerbare factoren.

Een voorbeeld van een dergelijke interne ontwikkeling zie ik in het Zeeuwse *dulve*, sloot. Deze vorm moet vrij jong zijn; in de literatuur vinden we ze niet vóór het begin van de 17de eeuw. De middelnederlandse vorm was delve, dilve, dilf, zoals

---

[34]) Schönfeld, § 145.

ook blijkt uit de naam van de Zuidhollandse stad en van de Delft als straatnaam aldaar en in Middelburg, met de variaties Dilft (1366—67, 1507) en Deelft (1541), maar nooit in de vorm Dulft. *Dulve* moet dus jonger zijn dan het toponiem. Kiliaan noemt de vormen *delve* en *dilve*, het Westvlaams woordenboek van De Bo *delf* en *dilf*, Zeeuwse schrijvers uit het begin van de 17de eeuw schrijven: *dilve*. Geheel zonder invloed van buitenaf moet zich in Zeeland dus de vorm *dulve* ontwikkeld hebben, met de ronding van de *ĕ* of *ĭ* tot *ŭ*, die op zichzelf geen ongewoon verschijnsel is in onze dialecten (vgl. *zulver* naast *zilver*). Men vindt de vorm *dulve* in heel Zeeland en op Goeree, maar niet in het Westen van Zeeuws-Vlaanderen, in het land van Hulst en in Oud-Vosmeer: drie gebieden, die, zoals we dadelijk zullen zien, herhaaldelijk op zichzelf staan. De vorm *dulve* moet dus op een van de eilanden zijn ontstaan en zich van daaruit over de andere hebben verbreid, bovendien in het Land van Aksel, dat in de 17de eeuw van Walcheren uit bevolkt is. Dat *dulve* destijds al bestond, blijkt uit de literatuur. Doordat men het verband tussen deze slootnaam en de Middelburgse straatnaam niet meer aanvoelde — vooral ook, omdat de Delft al lang geen dulf meer was — wist deze zich in zijn middeleeuwse vorm te handhaven. Een ander voorbeeld van interne ontwikkeling is misschien ook de zgn. g-h-wisseling in het Zeeuws [35]), het verschijnsel, dat de *h*-articulatie in de richting van de *g*-articulatie gaat en deze laatste zwakker is dan in het algemeen Nederlands, zodat een *h* en een *g* in het Zeeuws vrijwel samenvallen (*gout* = hout, *vergeven* = verheven, *gek* = hek enz.). Men springt dientengevolge ook in het schrift met de *h* wat vreemd om, laat hem dikwijls weg, waar hij moet staan of voegt hem in, waar hij niet behoort. Daarom lieten ondeugende Amsterdamse dominees, wanneer ze hun vroegere standplaats Middelburg nog eens opzochten, in vroeger jaren graag zingen Psalm 2, vs. 7: „Welzalig zij, die, naar zijn reine leer, In Hem hun heil, hun hoogst geluk beschouwen". Deze „g-h-wisseling" vindt men noch in Vlaanderen, noch in Brabant, noch in Zuidholland; het is dus een op zichzelf staand Zeeuws verschijnsel. Merkwaardig is, dat Zieriksee dit verschijnsel niet

---

[35]) Jos. J. Gielen, G.-H.-wisseling in Zeeuws-Vlaams A.B. (Tijdschr. v. taal en letteren, 16 (1928), blz. 221—247); A. A. Verdenius, Nog iets over g.-h.-wisseling in het Zeeuws-Vlaams (t.a.p., 17 (1929), blz. 26—27); P. J. Meertens, G.-H.-wisseling in het Zeeuws (t.a.p., blz. 69—74).

kent; wie in deze stad de *h* en de *g* verwart, om het maar eens populair te zeggen, verraadt daarmee geen geboren Zierikseeënaar te zijn. Daarentegen is in Middelburg de g-h-wisseling even gewoon als op het platteland van Walcheren. De dialectgeografie is vol raadselen.

Het is waarschijnlijk, dat het dialect der Zeeuwse steden als Middelburg en Zieriksee oorspronkelijk geheel gelijk is geweest aan dat van het omliggende land, waarvandaan ze immers hun eerste bewoners ontvingen. De gestadige groei der steden, ook door bevolkingsaanwas van buiten, dwingt echter al spoedig tot een zekere gelijkmaking van de taal, opdat deze voor iedere bewoner verstaanbaar zij. Zo zullen we ook voor de Zeeuwse steden mogen aannemen, dat ze al in de latere Middeleeuwen een minder dialectisch gekleurde taal hebben gesproken dan het platteland. Dat ze invloed hebben geoefend op hun omgeving, lijkt me in 't algemeen weinig waarschijnlijk, omdat er immers in later tijd betrekkelijk weinig relaties bestonden tussen boeren en burgers. Men ziet dan ook tussen de dialecten van eenzelfde eiland meermalen vrij grote verschillen, die zich tot op onze tijd hebben gehandhaafd. Het lijkt mij niet onmogelijk, dat de vele Franse woorden, die men op het Zeeuwse platteland vindt — zoals trouwens vrijwel overal op het platteland — daar zijn doorgedrongen via de dienstboden: boerenmeisjes, die in de stad dienden, uit de mond van hun meneren en mevrouwen deze deftige woorden hoorden en ze importeerden in hun dorp. Ik moet er dadelijk bijvoegen, dat deze poging tot verklaring maar voor een deel van deze Franse woorden opgaat en b.v. niet kan gelden voor een woord als *strevalje* (hoefstal), dat we trouwens al in het 16de eeuwse rechtsboek van Schiedam aantreffen, of voor *resteel* (ruif, fra. *râtelier*). Zijn deze woorden, misschien met de zaak, die ze benoemen, wellicht geïmporteerd door de réfugié's van de 16de eeuw? Ik durf de vraag alleen maar te stellen; haar te beantwoorden gaat boven mijn macht.

Tussen de dialecten van eenzelfde eiland vindt men dikwijls nog vrij grote verschillen, die zich tot op de huidige dag hebben gehandhaafd. Grotendeels zijn deze uit historische factoren te verklaren: ik herinner er nog eens aan, dat de taal de geschiedenis weerspiegelt. De bevolking van het dijkdorp Westkapelle spreekt een enigszins ander dialect dan dat van de rest van het Walcherse platteland, ook van de dorpen in de onmid-

dellijke omgeving. Bovendien vallen de Westkappelaars ook door hun zeden en gebruiken, hun aard en voor het oog van de leek zelfs in hun lichaamsbouw uit de Zeeuwse toon. De overlevering schrijft dit toe aan de Noormannen, de Denen, die op hun strooptochten ook Zeeland zijn binnengevallen en waarvan een deel zich daar blijvend zou hebben genesteld. Heel waarschijnlijk is deze overlevering niet, vooral wanneer men bedenkt, dat namen als Minderhout — meer dan een vierde deel van de bevolking heet zo —, en van Vaardegem wijzen op Zuidnederlandse herkomst. Een geheel afwijkend dialect heeft ook het vissersdorp Arnemuiden, oudtijds een smalstad, waarvan de bevolking zich ook in de dracht onderscheidt van de rest van het eiland. De overlevering wil, dat ze afstamt van Westvlaamse vissers, maar in de familienamen is er niets, dat op deze herkomst wijst. Wel vormen ook hier, evenals in Westkapelle, de familienamen een groep op zichzelf. Een derde plaats op Walcheren, waarvan het dialect afwijkt, is Nieuwland (Nieuw- en Sint-Joosland), waarover we beter ingelicht zijn. Het werd nl. pas in de 17de eeuw ingedijkt en van Zuidbeveland uit bevolkt; de boerinnen dragen of droegen dan ook de Zuidbevelandse dracht en ook werd hier vroeger, evenals op Zuidbeveland, Sint Maarten gevierd, dat elders op Walcheren niet bekend was. Op Tolen wijkt het dialect van Oud-Vosmeer belangrijk af van dat van de rest van het eiland en is meer naar het Brabants gericht, aangezien Oud-Vosmeer vroeger, toen de Heendrecht nog maar een zeer smalle stroom was, verbonden was met het tegenwoordige Nieuw-Vosmeer in Brabant. Daarentegen wijkt het dialect van West-Voorne (Goeree) van dat van Zuid-Voorne (Overflakkee) af, omdat beide eilanden tot 1751 gescheiden waren door de Scharrezee en de Hals, die beide pas in 1803 bedijkt zijn. Ik wijs tenslotte nog op het al dikwijls gememoreerde feit, dat de vier protestantse gemeenten in oostelijk Zeeuws-Vlaanderen, Aksel, Zaamslag, Terneuzen en Hoek een dialect spreken, dat zich zeer nauw bij dat van Walcheren aansluit, en b.v. de *uu* niet gediftongeerd heeft, dus muus zeggen, terwijl het zgn. Land van Hulst muis zegt [36]). De „Staatse" gemeenten sluiten zich daarin aan bij de Zeeuwse eilanden, maar dat deel, dat pas in 1644 en 1645 door Frederik

---

[36]) G. G. Kloeke, De Hollandsche expansie in de zestiende en zeventiende eeuw ('s-Gravenhage, 1927), blz. 169—173.

Hendrik op de Spaansen heroverd is, heeft zich naar het Oostvlaams en het Brabants georiënteerd en, waarschijnlijk in navolging van de burgerij van Hulst, de diftongering aangenomen. Terloops vestig ik er de aandacht op, dat dialect- en godsdienstgrenzen hier samenvallen.

Een nieuwe invasie, ditmaal niet alleen van Vlamingen, maar ook van Brabanders, heeft plaats gevonden in de 16de eeuw, omstreeks en vooral na de val van Antwerpen (1585), toen deze emigranten het zuidelijke element van de Zeeuwse bevolking belangrijk hebben versterkt. Wel hebben zij zich bij voorkeur naar de steden gericht — Middelburg, Vlissingen, Vere, Goes en Zieriksee — maar ook naar het platteland. In Middelburg, waarvan de bevolking voor 1564 op 5500 zielen wordt geschat, van wie er tijdens het beleg van 1572—1574 vele honderden omgekomen waren, namen in de jaren 1584—1586 2700 Zuidnederlandse uitgewekenen voor het eerst aan het Avondmaal der Gereformeerden deel; van de 426 personen, die in de jaren 1590—1595 te Arnemuiden een huwelijk sloten, was bijna de helft uit Vlaanderen en Brabant afkomstig. Deze bevolkingsaanwas kan de Vlaamse tendenzen van de Zeeuwse dialecten alleen maar versterkt hebben. In hoeverre zij nieuwe vlamismen aan het Zeeuws hebben toegevoegd, is evenwel een vraag, die eerst dan beantwoord zou kunnen worden, wanneer we meer gegevens hadden over de interne geschiedenis van onze woorden. Wanneer men ziet, dat *vorst(e)* in Zeeland het oude, maar nog veel gebruikte woord is voor de wreef van de voet en dat temidden van het Vlaamse *vrief*-gebied, dat zich ook over Zeeuws-Vlaanderen uitstrekt, in Zuidwest-Vlaanderen een groot aantal *vorst(e)*-vormen voorkomen, en men overweegt dan, dat juist uit Zuidwest-Vlaanderen in de 16de eeuw veel réfugié's naar Zeeland, en in 't bijzonder naar Walcheren zijn gekomen, dan zou men aan de mogelijkheid mogen denken, dat deze *vorst(e)*-vormen aan de 16de-eeuwse immigratie der Vlamingen hun ontstaan danken en dus van betrekkelijk jonge datum zijn.

De gehele 17de en 18de eeuw door heeft zich met korter en langer tussenpozen een stroom van Franse en Waalse emigranten naar Westelijk Zeeuws-Vlaanderen gericht, vooral na de herroeping van het edict van Nantes in 1685 en na de vrede van Utrecht in 1713. Al op het eind van de 16de eeuw waren trouwens vele honderden boeren uit Frans-Vlaanderen en de

omstreken van Boulogne naar Walcheren getrokken. Op grond van deze feiten zou men geneigd zijn, het woord *frenze* (*freze*) (uit lat. *fragea*, van *fragum*) [37]), dat in West- en Frans-Vlaanderen het gebruikelijke woord voor aardbei is en juist in Walcheren en West-Zeeuws-Vlaanderen als *frenze*, dus met nasalering, werd overgenomen, voor een leenwoord uit deze tijd te houden, wanneer *fresie* al niet in de grafelijke rekeningen van hertog Albrecht van Beieren in 1399 voorkwam. Wel maakt deze ene plaats onze veronderstelling niet onmogelijk, maar in elk geval moet ze ons tot voorzichtigheid manen.

Van nieuwe, latere Vlaamse invloeden op Zeeland is na de scheiding tussen Noord en Zuid weinig of geen sprake meer geweest. Deze beginnen pas weer in de 19de eeuw, maar blijven dan beperkt tot Zeeuws-Vlaanderen, het land, dat geografisch nu eenmaal nauwer met Vlaanderen dan met de Zeeuwse eilanden verbonden was en is. Zo werd tot ongeveer het eind van de vorige eeuw in een aantal Zeeuwsvlaamse plaatsen het in Vlaanderen gebruikelijke *dokteur* regelmatig gebruikt, hier en daar zelfs algemeen, aangezien in Zeeuws-Vlaanderen destijds maar weinige Nederlandse geneesheren praktiseerden en vooral in de grensplaatsen vele medici uit Vlaamse dorpen kwamen. Eerst na de eeuwwisseling, toen Nederlanders er zich overal als geneesheer vestigden, is *dokteur* geleidelijk aan door *dokter* vervangen. Evenzo kon in ditzelfde gebied *onderpaster* zich vele decennia handhaven, o.a. als gevolg van het feit, dat Zeeuws-Vlaanderen eenmaal kerkelijk ressorteerde onder het bisdom Gent [38]).

De veranderingen, die zich sinds de 16de eeuw in de Zeeuwse dialecten hebben voltrokken, zijn meer het gevolg van een interne ontwikkeling dan van invloeden van buitenaf. Losgeslagen van Vlaanderen, in zekere zin zijn land van herkomst, en overvleugeld door Holland, nam het ook in cultureel (zowel als in economisch) opzicht een geïsoleerde positie in. De grote stromingen, die de gesproken taal van het toonaangevende Holland beïnvloedden, allereerst de diftongering van de *ie* en de *uu*, hebben Zeeland niet bereikt, of liever gezegd: het heeft er zich voor afgesloten en is *diek* en *muus* blijven zeggen, tot op de huidige

---

[37]) P. J. Meertens, Taalkaart aardbei (Onze Taaltuin, 9 (1940—1941), blz. 25—29).

[38]) A. Weijnen, De Nederlandse dialecten (Groningen-Batavia, 1941), blz. 59—60.

dag. Hollandse immigratie heeft Zeeland nooit gekend, althans niet in dusdanige omvang, dat daarvan invloed had kunnen uitgaan op het dialect. Groter is de invloed van Noordbrabant [39]), al is de dialectgrens tussen Zeeland en Noordbrabant uiterst scherp en al moeten we aannemen, dat deze in de tijd, toen de Schelde nog tussen Rilland en Bergen-op-Zoom stroomde, nog veel scherper moet zijn geweest. Wel ligt het voor de hand, contacten tussen Tolen en het gebied van Bergen-op-Zoom te veronderstellen, die er dan ook vanouds ruimschoots zijn geweest. Het verschil in geloof heeft althans sinds de 16de eeuw de infiltratie van het Brabantse element in het Toolse tegengewerkt en voorzover er tussen beide gebieden overeenkomst is, bewijst die weinig of niets voor een rechtstreekse beïnvloeding. Bovendien was, zoals Heeroma al vroeger heeft aangetoond, West-Noordbrabant in de Middeleeuwen Zeeuwser, d.w.z. ingvaeoonser, dan het op het ogenblik is [40]).

In het bonte vlechtwerk der Nederlandse dialecten vormen de Zeeuwse een eigen figuur, dat echter een nauwe overeenkomst vertoont met de Westvlaamse. Wat daarin eigen is, is doorgaans niet ouder dan enkele eeuwen, d.w.z. dateert eerst van na de eeuw der reformatie. Op een dialectkaart van 1500 zouden Zeeland en West-Vlaanderen één aaneengesloten gebied vertonen, waarbij zich in het noorden de Zuidhollandse eilanden, in het zuiden Frans-Vlaanderen herhaaldelijk zouden aansluiten. Op een moderne dialectkaart gaan ze nog herhaaldelijk samen.

Hebben we het recht, het Van Ginneken na te zeggen, dat „de schakel tusschen Noord en Zuid in Zeeland ligt"? [41]) Voor een deel is dit ongetwijfeld het geval, al moge men daarbij in het oog houden, dat ook Brabant een invalspoort is geweest voor zuidelijke invloeden. De rederijkerskamers zijn via Zeeland uit het Zuiden naar het Noorden doorgedrongen, en hetzelfde geldt voor bijna alle stromingen in de Nederlandse bouw-

[39]) Over Zeeuws-Brabantse betrekkingen vgl. A. Weijnen, Betrekkingen tussen de Zeeuwse en West-Noordbrabantse dialecten (Onze Taaltuin, 7 (1938—1939), blz. 262—279; idem, Merkwaardige overeenkomsten tussen de woordenschat der Zeeuwse eilanden en die van Brabant (Zeeuwsche dialectpoblemen (Amsterdam, 1944), blz. 15—35).

[40]) K. Heeroma, Hollandse dialektstudies (Groningen-Batavia, 1935), blz. 12.

[41]) Archief Z.G.d.W., 1928, blz. 3.

kunst, met name in de kunst der Renaissance. Minder vast staat echter, dat ook taalverschijnselen via Zeeland uit Vlaanderen naar het Noorden zijn binnengedrongen, al heb ik dat vroeger wel, met anderen, geloofd en beweerd. Op grond alleen van hetgeen de studie der dialecten ons daarover leert, zou ik deze beweringen thans niet durven herhalen, zonder de steun van gegevens uit andere velden van onderzoek.

Niemand onder u zal verwacht hebben, dat ik in dit uur de lof zou hebben gezongen van de Zeeuwse taal, en b.v. beweerd zou hebben, dat ze de mooiste is van alle talen — zoals wij, Zeeuwen, overigens wel eens zeggen, wanneer we onder elkaar zijn, en misschien niet eens helemaal in scherts. Ook ga ik niet zo ver als honderd jaar geleden onze gewestgenoot, de Goesenaar Jacques Francois Bosdijk (1812—1850), die in zijn *Korte uitspraakleer der Nederduitsche taal; voor beoefenaars der mondelijke voordragt* (1844), herhaaldelijk opmerkt, dat Zeeland, en met name Goes, een voorbeeld moet zijn voor hen, die het Nederlands op de juiste wijze willen uitspreken — waarmee hij bedoelt: zo, dat men zoveel mogelijk rekening houdt met de etymologie der woorden. Hij denkt daarbij aan de uitspraak van de zachtlange en scherplange *e* en *o*. „In het algemeen," zegt hij, „kan de Goesenaar hun, die van dit schoone onderscheid der taal zijn afgeweken, tot getrouwen gids dienen." En datzelfde geldt dan voor de *ij* en de *ei*. Wij mogen het dan in onze jeugd gewaardeerd hebben, Zeeuwen te zijn, omdat het ons daardoor mogelijk was veelgemaakte fouten tegen de spelling De Vries en Te Winkel te vermijden, we willen toch niet in dit praktische doel, dit gemak, de betekenis zoeken van de Zeeuwse dialecten, maar liever daarin, dat ze door hun geïsoleerdheid meer relicten hebben bewaard van de ingvaeoonse dialecten dan bij de andere dialecten langs onze Noordzee het geval is.

Wie *Herfstleugen* (1927) van de Zeeuwse schrijver A. H. van der Feen (F. de Sinclair) heeft gelezen, weet, dat daarin de Middelburgse aristocratie als voertaal het Middelburgs dialect gebruikt met een souvereine minachting voor het algemeen beschaafd. Dit boek tekent de toestand, zoals die zeker nog in het begin van onze eeuw bestond en die trouwens nog niet geheel verdwenen is. Ze geldt en gold niet alleen voor Middelburg, maar ook voor de andere Zeeuwse steden, met name Zieriksee, waar een aristocratische bovenlaag in vele aangelegenheden de toon aangaf. Wanneer ik het goed zie, is hier meer sprake

van een zekere behoudzucht en misschien ook wel van gemakzucht dan van een welbewust streven om het dialect in ere te houden, zoals men dat in andere streken (Groningen, Drente, Limburg) vindt. De liefde voor het dialect is in Zeeland en onder de Zeeuwen minder groot dan elders wel het geval is, en daarin zal ook wel de oorzaak liggen van het betrekkelijk geringe aantal dialectschrijvers, dat Zeeland heeft voortgebracht. Overigens is dit onderwerp meer van sociologische dan van dialectologische aard.

Het is voor hem, die zich bezig houdt met het onderzoek der Zeeuwse dialecten een hoopvolle en moedgevende gedachte, dat in de stilte van haar studeervertrek Dr. Ghijsen als secretaresse en ik mag zonder iemands eer te na te komen wel zeggen als de ziel van de Zeeuwse Vereniging voor Dialectonderzoek gestadig voortwerkt aan het Zeeuwse woordenboek. Naar schatting is dit werk thans voor de helft voltooid. Wanneer het eenmaal in druk voor ons ligt, en laat ons hopen, dat dit in afzienbare tijd het geval zal zijn, dan zullen we ons ongetwijfeld een veel gaver en vollediger beeld van de Zeeuwse dialecten kunnen vormen dan thans mogelijk is. En daarnaast wachten we dan op de hulp en de medewerking van diegenen, die zich met andere gebieden van de menselijke cultuur bezighouden: de ethnologie, de anthropologie, het bodemonderzoek, de geschiedenis, de rechtsgeschiedenis (het erfrecht) en de folklore (de hoevenbouw), om slechts deze te noemen als de belangrijkste. In 't bijzonder denken we daarbij dan aan de beoefenaars van deze wetenschappen in Zeeland. Ligt hier niet voor het Zeeuws Genootschap een schone taak? Misschien zal het dan toch eenmaal mogelijk zijn, de geschiedenis van de Zeeuwse dialecten vollediger uit te beelden dan het mij vergund was te doen met vrijwel geen andere hulpmiddelen dan de gebrekkige en onvolledige, waarmee de studie der dialecten ons op het ogenblik veroorlooft te werken.